

A KÖZELLÉT IGÉZETE

(Esszé a szabad zenéről)

Gyuszinak és Szkipének

Valójában már senki nem akar beállni a sorba. Ott van, teszi tevékenyen, hordja magán a körülmények kényszerzubbonyát, mosolyog is bőven — főleg, ha látják! —, lekötelez és leszerel. De már csak erre futja. Erre a nyomasztó és fárasztó színlelésre, miközben a lelke másfelé jár. A világ, a világ embere, az ember belső világa már régóta kívül van a soron, messze bóklászik, réved és keres.

Udvari bolond volt valamikor, szent, bohóc, költő vagy művész, és szerzetes is olykor eme elragadtatása szégyenével. Kívül a koron, az írható időn (de a teremtésen bévül) és magányosságában nagyon is jól megvolt ott. „Kinek mi köze hozzá”, és különben is, őt „ne zavarja senki”. A léleknek ez az érthetetlennek tűnő elcsatangolása ott él a napok homálya mögött, amióta az eleresztés, a szent kötelmek közös elmulasztása megtörténhetett, s amióta megkezdődött körülöttünk egy hivalkodóan mást állító, mást parancsoló és mással kecsegtető világ. Az ember benn, magában másfelé igyekszik, máshova tart. S a parancsoló világ átveszelésének ez a rejtett, bozótos belsőtelevénye mint valami menekítő sűrűség húzódik meg a látszatok mögött. Ahová csörtetni nem, csak húzódni lehet, ahol más tüzek égnek, s hova más nyomok vezetnek. Ahol más az ok, és más az értelem, ahol más az idő és főleg más az igazság. Ahol az ember otthon volt s van, s ahová folytonosan hazatér. A közellét eredendő lege. Ahonnan valójában ki se teszi a lábát.

* * *

A közellét, ez a mindenségízű lelki otthonosság azonban egyáltalán nem titokzatos dolog. Nem valami távoli és rejtélyes, fölfoghatatlan talány. A dolgokat rejtélyessé „tükör által homályosan” épp maga az elemző ész teszi, miközben valamiféle kézzelfogható bizonyosságért kivonatol és sematizál. A közellét: az Eredendő Egység. A folytonos, az élő élet.

A csoda szüntelen óvatos állapota, szétszedetlenül és tükörtelenül. Maga a paradicsomi szívállapot, az „időtlen emlék”, amelyben a dolgok elválasztatlanok és összecsengenek. Ez az állandóság köre, s az állandóságból kihajló viszonylatoké. Az ámulásé, a várakozásé, a bizalomé és a szégyené, a mozdulaté. Belső tér, amelyben megfér minden külső, sőt onnan ered. A végtelen és időtlen révület maga. Az a bizonyos „idill”. A mindenek egyidejűsége. A mindenek egyidejűsége az a belső zugoly, ahová a jóemlékezetű lélek otthonába visszaszökik.

* * *

A szökdösés, a soron „kívüliség”, a kinnt(bennt)lét csöndje, ez a különös belső háttér minden rendszerezett világban látszólag rendkívüli volt, de létezett. A lét önféltő gyönyörén rendezkedő társadalom sohasem adott kellő biztonságot, nem nyújtott méltó készletet a boldogság istenközegeből világra sajgott embernek. A mindig is a szív mágnesével hajózó bölcselkedés, amely eme kényszerén nagy kultúrákat hordott és teremtett, a bölcsesség kavicsaiért maga is mindig a folytonos szökdösést gyakorolta, s e belső körökben mérte meg az állandó gyanút, amit az eszmélet és a bizalom olyan makacsul támasztott a fölfogás hiányos megoldóképleteivel szemben. Mert az ész hídverő kényszerei különös és törekeny megoldásoknak bizonyultak. Hasznuk pedig nem volt több, mint a hadgyakorlatoké a földült, csetepatékra már régóta berendezkedett terepeken. A szökdösést azonban egyik sem vette észre, nem fogta föl és nem értette meg. Úgy látszik, mára vált újra oly általánossá, az étellel szemben ismét olyan kibírhatatlan distanciává ez az ösztönös mögöttes lét, ez a hitelesebb látás és teljesebb viszony, hogy kilép bepillantathatlan rejtekeiből. Hogy felfedi magát, és ősi trivialitással, árnyaltságában is már-már durván, a szokott formákkal szemben pedig fölöttébb szedett-vedetten, de közvetlenül elénk áll és megmutatkozik. „A törvény szövedéke mindig fölfeslik valahol”, s ez az a ritka pillanat, amikor az ember, megtorpanva hirtelen a lét egy már nem kecsegtető futamán, önön voltával zárja rövidre a kettősség mágikus, égi-földi paradoxonát. Elhelyezkedik, és megszólal.

* * *

A világot értelmezni akaró emberi szellem a zenét mindig is sajátosan kezelte, és valójában bámulatos, hogy a végső megítélés szinte mindenkor a létet hajszoló, ember fölfogta hatalmi rend, vagy a világot megvető transzcendens emelkedettség kizáró szempontjai mentén történt. Mintha nem is létezne a „teremtő” és a „teremtés” szerves egysége. Mintha a formák funkcionális tökélye nem lenne mással mindenkor rokon abban, hogy egyazon törvényen nyugszik valamennyi. Mintha nem is ugyanannak a titkos végtelen szívnek nyájás és böszült és rejtélyes arcát mutatná minden, minden, ami élményeinkben fölmerül és tartósan megmutatkozik. Bonyolult és egyszerű. Tigris és őz. Fény és homály. Jin és Jang. Egységben és végtelen variációkban. Mintha nem volna egy egyetemesebb autonómia, egységesebb vonatkozás. A teljesség ritmikus köre, amelyben maga az állandó lüktetés az élet, és csupán a folytonos változás a halál. A kizáró szempontok mindig is hatalmi hangsúlyokon nyugodtak, a kitüntetett részek kicsinyes és irigy deklarációival. A teljesség méltó megmutatkozása oly ritka, mint egy-egy ezer év. De a megszólalása is. S bár igaz ugyan, hogy a részek tökélye - lévén mindenben ott a törvény - egyben a teljesség szimbóluma is, azért az mégis más dolog, amikor félretéve minden önkényes és kételyes racionalitást, maga a törvény mutatkozik, *közvetlenül*, elemi megtestesülésein át.

Az ember zenéje végül is mindig két kútforrásból merített: a külvilágból és önmagából. S csupán érzékeny fölfogása szabta meg, hogy melyik volt számára tisztább és bővebb vízű forrás.

* * *

A forrásokból meríteni mindig is erkölcsi viszony: csak az ínség kap jó kortyot, csak a szomjúság. S aki emlékszik még gyermekkorra bújócskáira, annak maradt fogalma arról is, hogy milyen bódultan éber az élet, s hogy valójában hány szögletű is a világ!

A zene, zsigereink e stigmafüstje, feltöretlenül éli és őrzi a világ kerek sokszögűségét. Benne a kép a lélek hajlama szerint mindig teljes, és csak

abban különbözik, hogy mennyire emelkedett és rendezett. A lélek tüze, az érző egzisztenciának a világ benső mozdulatlanságához hű, mély figyelme, s az abból való hazard kilépés (a kilépés vágya és heve, az erendő kötés nyugalma és a bontakozás) adják és vonják meg azt a végtelenül árnyaltos belső inerciát és teremtő viszonyt, mely megszólal, hangot ad, és amely így akként válaszol a jelektől átszótt és nehézkes külvilágra, amit magában hord, amire eszmél és amit visel. A zene mindig aktuálisan teljes élményt fakaszt a bennünk feszülő húrokon, ha nem érzéketlen, pusztán programszerű, ha ott él benne az erők zajló költészete, s a formák történelmén kívüli lét: a rejtély, az emlék és a titok, amelyből eszméletünk való, amelyhez tapad, s ahová folytonosan szökik. S mely oly világos és egységesen sötét, mint minden, ami nincs, miközben érzékeink tudják, s megkövetik, s amelyhez úgy húzódunk és szökdösünk, mint egyetlenhez, ami a szomjat, a tüzet valóban oltja.

Magyar Királyi Udvari Zenekar (MAKUZ) Brest (Franciaország) 1989.

Álló sor: Szabados György, Vaskó Zsolt, Mákó Miklós, Benkő Róbert, Geröly Tamás, Kobzos Kiss Tamás, Lőrinszky Attila, Grensó István. Fekszik: Kovács Ferenc, Dresch Mihály. Ül: Baló István.

A szabad zene egyszerű, mint minden teljes dolog, s amelyről minél többet beszélünk, annál áttekinthetlenebb és bonyolultabb. A szabad zene él és működik. Mert vannak dolgok, amelyek csak megszületnek, és nem tudjuk hirtelen, hogy mi is történt velünk. A szabad zene ilyen. Ilyen váratlan és direkt. A használati eszközöknek, az ún. termékeknek, mint afféle készített tárgyaknak, funkcionális és téri szerkezetük van, létük így indokolt, így felfogható, így érthető. A kézművesség korszakai megszabták azt a teljesítményt és jelleget, azt a következményes élvezetet is, amely betöltötte az áhított igényt, a kézzelfoghatóság (és használhatóság) káprázatát, a véglegesség pregnáns megtestesüléseit a művészetekben is, s ez máig a legvaskosabb teher és a legdrótozottabb csonthatózat a fantázia és a szellem örökkévaló légterében.

A szabad zene azonban, mint valami gombolyag ontja, pörgi le magáról az események ezoterikus fonalát. Akár a nagy tekerescsfestmények az ősi kínai és japán császári udvarokban, amelyeken a történetek oly emelkedett folyamatossággal és megismételhetetlen szépséggel következnek egymásból, mint a magától élő élet, mint valami. magát lejátszó Világ.

A zárt szerkesztés kézművességének és a permanens önszerveződés egyetemes természetességének a különbsége ez. A külső véglegesség és a benső végtelen különbözősége. Az emlékmű és az út különbsége. A törekenyen zárt, istent utánzó akarattal, s a tálentomok szaporításával szemben —az egység erős, közvetlen és befejezetlen élete voltunk rokon rezgésein át.

Merőben más. És mégis ugyanaz. Miközben az idők nagy kultúraváltása folyik. A szökdösés és az új misztika. A látásmód lassú és fájdalmas áttünése a megrázkódtatások során, és a következményes folyamat, amely átvezet a jövő ösvényeire, ahol az ember meditál, és a kézműves gép dolgozik.

Az immár nyílt szökdösés a közellét kékelő terepére ma látszólag nem a pompázatosság öltözékeiben feszít. Csak a cafrangosság, a viseltesség,

a köztesség lehet a Szín, a tünet. A megsebzett hús mint szent alkalom, a feslettség és a foszlás romhalmaza az epizódok során. A feltámadás az elhullásban. S a szutykos horizont.

Ezért a trivialitás és a provokáció. A rongyosság, a szakadtság már egy más világ lomha élményének igézetét hordja az önhittség rozsdája megett. Egy parttalan állítást a megrendítő eredetről. Nincs más készítése és szava. És nincsen Ruhája sem. Már szinte meztelen. A kintlét, ledobva a rejtőzködés kényszerét, elkezd nyíltan beszélni, arról szólni, amiről a lét már régóta nem szólhatott. Az önbecsapásról és az elveszésről. A kulisszák kihalt Gulágjairól. Az elhatárolódásról s a meg nem alkuvásról. A bomlásról és a bűnről. Arról, hogy az Egységre itt nem éber már az ember.

* * *

Csak aki képes a „ruháit” elveszejteni. De ez nem elég. A meztelenséget is. Sőt, a csontozatot. „Újabban azt mondják, hogy művészi alkotás szándék nélkül nem keletkezhet” — hívja ki a kérdést Hamvas időtlenül okos *Halottasénekében*. Csak aki el tudja bocsátani, le tudja vedleni, ami elhasznált, ami öncélú, ami üres. Ami rozsdá, ami halott.

„A tengerparton, amikor a dagály megindul, a hullám a homokra fut, szétfolyik, elsimul, és visszahúzódik. Új hullám fut fel és újra vissza. De mindegyik otthagyja nyomát a homokon, azt a vonalat, ameddig elért. A vonal hullámvonal, ahogy az, ami felírta, hullám. Távolról és első pillanatban úgy tűnik, egyetlen ívelt hegy és völgy. Közelebbről látszik, hogy a nagy felrajzolt ív több kisebb hegy és völgy, de a kisebb is több kisebb hegy és völgy. A nagy hullám megszámlálhatatlan apró, kis hullámok összetétele.

Ha az ember alkonyatkor, dagály indulásakor a parton ül és semmi egyebet nem tesz, csak a tengert hallgatja, pontosan olyan feszült figyelemmel, ahogy az énekest a hangversenyteremben, vagy a zongoraművészt, vagy az erdei pacsirtát, észreveszi, hogy a moraj lassú, lüktető zúgása, sistergő szétfutása, habzó lihegése éppen olyan gazdag és mély zene, mint az orkán, a Mozart-szimfónia vagy a Máté-passió kórusa. S ekkor kezdi megérteni a homokba írt nagy ívek, kisebb ívek és még kisebb

hegyek és völgyek jelentőségét. Az ív hangjegye. Milyen zene hangjegye? Az óceáni zenéé. Ki tudja eljátszani? Az óceán. Az egyik hullám követi a másikat, a későbbi eltörli az előbbit. A tenger rögtönöz, és nem ismételi. Soha kétszer ugyanazt nem zúgja el. Felírja, letörli, ismét felírja, susog és zúg, zeng újból és újból, jön, elsimul, visszahúzódik, kiömlik és elfolyik."

Micsoda *pompás* zene. Micsoda kozmikus. Nincsen szüksége öltözékre. Arról szól, aki, s úgy muzsikál, ami. És túl szemeten és pakurán, minden ugyanígy zeng és dalol, ilyen magától értetődő egyszerűséggel. Ha csönddel mérjük, ha csendből hallgatjuk. Ha van bennünk csend. A teremtés működik így, embertelenül és csupaszon.

* * *

Ez. A közellét, a mindenségízű otthonosság, a mindentudás eme együgyű köre az a megszállottságnak tűnő és erős kötelem, amely megszólal hát, mely mélységből a szabad zene hangja felszakad. Az elkötelezettség ősi-vértezete. Egy téres hang a fuldokló horizonton. Innen a folytonos harmónia s a sajátos, élő kvantumlüktetés: a szattva. És innen a porszem-erő.

És a szökdösés célja is ez a meghitt terep. A rálátás, ahol se nem több, se nem kevesebb az ember. Nem több, mint fenntartó, és nem kevesebb annál, mint amit a teremtésből, a világból önmagán át megért. Mindnyájan készen és adott dolgok közé születünk, és a megértés nem lanyhuló, ránk szakadt, gyötrelmes feltisztulása szerint méretik az élet, és ítéletünk meg valamennyien. Ezt kell betölteni.

S valójában ez az ember zenéje is: az éberség hevülete és a megértés nyugalma a hangokon át. Az eredendő beavatottság fenntartása és a működő öröm, amely a Leghatalmasabb Szívből fakad. A szabad zene nem tesz mást, mint puszta voltunkat szólaltatja meg a teremtés szerves forgatagában, ahol minden a magáét zengi, mondja, és mégis, nem önmagáért, hanem mindenekért muzsikál. S amelyben rokon voltunk eltékozzatlan fénye az istenség dicsőségét zengi.

* * *

Aki stílusok szerint is mér, nem hagyhatja ki ezt a mindentudást. Mert bár a stílusok tökéletessége teljhatalom, de a folytonos teremtés, ez a mindentudás, az más. A mindentudásnak nincsen stílusa. A mindentudásnak a kirekesztéshez, a hatalomhoz semmi köze. A kiragadatlan, a modorra nem emelt, lelkünket a rabtartó szépség vízszonszerelmébe nem lenyűgöző, de együgyűen elizzó Tény, mely hogyha hangot ad, nem tudni, mivégre is - ez a mindentudás, a mindentudás köre. A teremtés közege. S a hangjai a mindentudás zenéje. A szabad zene. Mély és kívül/béven/ való. Notációja talán csak jel vagy szimbólum lehet. Stílusa pedig nincs, és nincsen mögötte szándék. Köztes idők letéteménye, és égő folyamatosság, amelyben minden jelen van és találkozik, s hol minden robogva áll és ölel.

* * *

„Ahhoz, hogy az ember a hangban égő világba szóljon és zenét csináljon - mondja Hamvas -, mint a sirály szárnyának suhogása s az árböckötelek között a szél süvítése, nem kell akarat. Ami kell, az annál sokkal egyszerűbb. Ha tanítványaim elhallgatnának, szól az evangélista, a kövek elkezdenének üvölni... A zenei őselmény meghallani az üvöltő köveket. Zenét csinálni pedig annyi, mint tudatára ébredni annak, hogy a tanítványok elhallgattak, és felüvölni, mint a kövek.

Most azt kérdezheti az ember, milyen alapon lehet feltételezni, hogy kiindulása az emberen belül esik? Milyen hitvány és alacsonyrendű gőg? Mit kell itt akarni? Mi itt a szándék, a szubjektív mozzanat, a felkészültség, a tervszerűség, a műakarat ... Minden gyerekírás, zenekar, ének, sikoltás egy csepp a zenei óceánból. Ha az ember zenét hall, írja Gurvey, az a benyomása, hogy nem érzékelés dolga, hanem ünnepélyes fogadalom, mint egy üzenet az emberentúli világból."

Ezt az üzenetet ma meghallani nem adódik azonban olyan egyszerűen. Ehhez - Tolnai Ottó álma szerint - tudni kell kicselezni magunkat. Hiszen itt „a kétségbeesett, elmerült, elveszett kő elhajítva a megsemmisülésbe zuhan, zuhan, reménytelenül és visszavonhatatlanul.

A tanítványok elhallgattak, és a kövek üvöltenek. Nincsen más, csak éjszaka, és nincsen más, csak ebbe az éjszakába való zuhanás."

Maradt még idő és csend erre a cselre, a meghallásra? Vagy már végképp csak fázunk és gyűlölünk, és szívbéli süketek vagyunk? Csak tágul, csak tágul a Világegyetem - és nincsen mögötte semmi? Vagy mégis, belőlünk és általunk tán, miként a madarakból, még megszólal? Még felszakad?

Ez a szabad zene filozófiája. Lajtorja édeni zaj és mennyei csönd között, a muzsikuson át. Szembesülés és motyogás. A közellét ígérete. Miközben mind, a többi...?! A többi nem olyan sok. Zenebutik már, hűtött panoptikum.

(Műhely, 199112.)